

Polarisatie-expert Bart Brandsma:

“Het echte vraagstuk vind je in het midden”

Voor- en tegenstanders roepen om het hardst in de media. Of het nu gaat om Zwarte Piet, dierenleed of gele hesjes: voor je het weet is het wij tegen zij. Hoe je uit die spagaat komt? Polarisatie-expert Bart Brandsma biedt houvast: “Ga eerst luisteren, stel conclusies uit.”

DOOR MARIEKE VAN GILS BEELD JURGEN HUISKES

Bart Brandsma moet zelf ook nog een beetje wennen aan zijn status van *leading expert on polarisation*, zoals hij zichzelf laatst genoemd zag in een stuk van de Europese Unie. Maar feit is dat hij het hele land doorkruist, van burgemeesters tot leraren maatschappijleer, om hen te vertellen over het toenemend wij-zij-denken. Zijn theorie vinden ze mooi, zijn praktische adviezen nog mooier. Filosoof Brandsma ontrafelde het fenomeen tot drie basiswetten, vijf rollen en vier *gamechangers* (zie kader). En nu wordt hij als polarisatiestrategie overal uitgenodigd, ook door SZW. In Sozavox Nu 1 was te lezen dat hij de collega's van de Expertise-unit Sociale Stabiliteit adviseert. Op hun verzoek spreekt hij ook met bijvoorbeeld politie en burgemeesters over hun positie. Want ook hier is de behoefte aan handvatten groot – en een expert dus meer dan welkom.

Neemt polarisatie toe in Nederland?

“Het mechanisme is van alle tijden. Maar, zo zegt een van mijn basiswetten, polarisatie heeft brandstof nodig, in de vorm van uitspraken die mensen op de verschillende polen doen. Als er meer media zijn, is er meer brandstof. Daarmee zeg ik niet dat media een oorzaak zijn van polarisatie, maar ze zijn wel katalysator. En let op: polarisatie zie ik veel breder dan religieuze tegenstellingen, breder dan moslim versus

niet-moslim. Het gaat ook over rechts tegenover links, Koerden tegenover Turken, voor of tegen windmolens, elite versus volk, enzovoorts.

Wellicht goed om te melden: ik ben minder geïnteresseerd in de oorzaken van polarisatie. Economen wijzen op globalisering, demografen op vergrijzing, woningcorporaties op segregatie in wijken. Het gevaar is dat je groepen daarmee in een hoek zet: kijk, dat zijn mensen die niet kunnen wennen aan globalisering. Je typeert ze bovendien als een obstakel. Nee, de werkelijkheid is veel genuanceerder.”

Waar kijk je dan naar, als je polarisatie wilt snappen?

“Ik kijk eerst naar de brandstof: wat zeggen mensen? Dan ga ik naar de gevoelsdynamiek. In de zwartepietdiscussie gaat het niet alleen om de oorringen of de rode lippen. Het gaat om: ben ik lang genoeg in Nederland om te mogen meepraten? Telt mijn kind ook mee? En aan de andere kant: heb ik nog iets te zeggen? Telt mijn traditie nog? Dat zit onder het zwartepietverhaal; tel ik mee in Nederland?”

Vanochtend sprak ik voor een groep leraren maatschappijleer. Zij vroegen mij hoe ze met hun klas in gesprek kunnen over wat ze zien gebeuren in de maatschappij, van de klimaatkloof tot de gele hesjes. De neiging bestaat om in de klas het Lagerhuis na te spelen. Dat moet je juist niet doen,

want zo versterk je leerlingen in hun wij-zij-denken, in het roepen en toeteren. Terwijl de vraag juist is: hoe doorbreek je zo'n patroon? Waar gaat het echt om?"

Een neiging is ook om een bruggenbouwer aan te wijzen. Niet doen, zeg jij.

"Die rol is lang niet altijd effectief. Bruggenbouwers denken: ik beperk me tot de feiten en houd de discussie netjes. Maar als je dat doet, met de verkeerde groep mensen, ga je juist brandstof produceren. De argumenten van de polen worden herhaald en herkauwd. Je kan beter zeggen: ik nodig iedereen uit om met zijn eigen verhaal te komen. In plaats van rationeel moet je dan empathisch zijn. Geen feiten, maar beelden en verhalen. Als leraar kun je voor de klas gaan staan en zeggen: 'Die opmerking van jou begin deze week, Ricardo, daar lig ik al een paar nachten wakker van. Die raakte mij. Ik wil horen wat jullie erover te zeggen hebben.' Reken maar dat het dan stil wordt. Natuurlijk is het spannend om zo het gesprek te openen. In trainingen bij de Nationale Politie hoor ik vaak: wat roepen we over onszelf af met zo'n open vraag? Tja, je moet bereid zijn om verrast te worden. En ik zeg ook niet dat je er meteen iets mee oplost; je gaat het vraagstuk verder brengen."

Dat luistert dus allemaal heel nauw, ook de woorden die je kiest?

"De toon is heel belangrijk, net als je positie. Een mooi voorbeeld vind ik de zaak van Mitch Henriquez. De politie stond hier tegenover de bevolking toen deze man na een arrestatie overleed. De reactie van de burgemeester – 'Ik sta pal voor mijn politiemensen' – zette hem meteen op een van de polen. Hij had ook kunnen zeggen: 'Ik denk nu niet in goed en fout, maar maak me zorgen om de buurt. Ik wil eerst in gesprek met de mensen daar.' De woordkeus is belangrijk – en tegelijk: het moet echt zijn. Geen truc of het werk van een spindoctor. Mensen zien en horen dat meteen."

Is dat een kwestie van oefenen, of ken jij mensen die dit van nature kunnen?

"Ik zie ze wel. Mensen die snappen dat ze soms een stapje opzij moeten doen en moeten luisteren. Er zijn ook politici die dat kunnen. Die soms op de polen staan en op het juiste moment even opzij stappen; die polariseren én depolariseren. Of – en dat is ook slim – even doof zijn voor wat mensen zeggen. Begrijpen op welk moment je welke positie in moet

'Ambtenaren zitten bij uitstek in een positie om de polarisatie te onderzoeken'

Bart Brandsma: "Plak geen etiketten, maar sta open voor verrassingen."

nemen, is moeilijk, maar erg belangrijk. Ik heb wat dat betreft niet de spelregels, wel een denkkader. Ik zeg niet dat je nooit op een pool mag zitten, of bruggenbouwer mag zijn. Wat ik wel zeg: als je wilt verbinden, is dat niet altijd de goede plek. Want het echte vraagstuk vind je in het midden."

Wat kan de rol van ambtenaren zijn?

"Ik sprak een burgemeester uit Genk, België, die zei: 'Alles wat ik vraag van mijn ambtenaren, is dat ze geen brandstof geven aan het wij-zij-gevoel.' Op alle gebieden, van verkeer tot veiligheid en integratie, ligt dat op de loer. Het is heel realistisch als je ambitie is om dat in elk geval niet te voeden. Maar er is natuurlijk meer. Ambtenaren zitten bij uitstek in een positie om de polarisatie te onderzoeken. Ze zijn minder zichtbaar dan politici en kunnen vraagstukken naar een hoger plan tillen. Zij kunnen op zoek naar wat er leeft in het midden, naar de agenda van de samenleving."

Is dit een oproep om in gesprek te gaan met de gemiddelde Nederlander?

"Nee, nee, zeker niet. Voor je het weet is er een circuit van enquêtes en gespreksrondes opgetuigd. Als iemand dat voorstelt, vraag ik altijd: met wie ga je praten, waarover, wie leidt het gesprek en hoe voorkom je dat er een goed-fout-discussie ontstaat? Een open uitnodiging betekent namelijk dat de pushers komen, de spokesmen van de polen. Het verkeerde onderwerp leidt tot een impasse tussen voor- en tegenstanders. Feiten helpen dan niet, kijk naar de

belevingsvlucht die de overheid organiseerde om de geluidsoverlast rond luchthaven Lelystad te laten ervaren. De achterdocht werd alleen maar groter; decibellen bleek je op honderd manieren te kunnen interpreteren. En zogenaamd neutrale gespreksleiders worden alleen maar gewantrouwd."

Maar wat dan wel?

"Je moet je afvragen: wie krijgt wel een relevante groep gesprekspartners bij elkaar? Vaak zijn dat lokale mensen, die op gemeente- of wijkniveau werken. Laat die mensen leidend zijn, en de rest ondersteunend. Zij snappen wat de echte vraag is: niet, waarom staan die groepen tegenover elkaar, maar hoe maak ik dit pleintje weer bruikbaar voor alle bewoners. Laat die mensen met hun doelgroep in gesprek gaan. En ondersteun dat: met beleid en andere middelen. En vooral door er niet doorheen te fietsen. De lokale en landelijke overheid kunnen veel beter samenwerken. Als een burgemeester zich voorbereidt op de intocht van Sinterklaas, moet de regering even geen brandstof leveren voor de discussie."

Wat viel je op toen je voor het eerst met SZW'ers sprak?

"Ik zie bij SZW ook ambtenaren die er echt mee worstelen, die zoeken naar hun eigen rol. Dat is

een goed begin. Nu willen ze nog vooral weten: hoe werkt dit mechanisme? Maar het gaat ook al om: welke rol spelen wij?

Ik zie vaak de neiging om tegenverhalen te vertellen. Bijvoorbeeld als het gaat over de radicalisering van jongeren. Dan willen ze de goede voorbeelden laten zien; de jongeren die goed integreren. Maar dan ga je juist labels op mensen plakken. Zoals bij de discussie over Zwarte Piet: dat sommigen hen omschrijven als boze witte burgers met last van verliesgevoelens. Geloof me, als mensen dat horen, worden ze helemaal gek. In plaats van etiketten plakken, kunnen we leren open te staan voor verrassingen. Mijn eigen devies is; ga te werk als een journalist, ga echt onderzoek doen. Kijk uit voor vertegenwoordigers van gemeenschappen of groepen, stap liever af op de mensen achterin de zaal. Volg hierin je intuïtie en stel je conclusie zo lang mogelijk uit. Het vraagstuk doorgronden: daar ligt denk ik een prachtige rol voor de ambtenaren van SZW.

En mag ik tot slot nog dit zeggen: ik zie soms de vergissing om te denken dat 'we' zelf in het midden zitten. Daar zit je als consultant of rijksambtenaar verantwoordelijk voor dit soort onderwerpen vaak niet. Je behoort waarschijnlijk tot de elite, of je wilt of niet – en niet tot het volk. Goed om ons daarvan bewust te zijn." ●

Hoe werkt polarisatie?

Drie basiswetten

- **Polarisaties zijn gedachtenconstructies.** Wij-zij denken zit 'tussen de oren'.
- **Polarisatie heeft brandstof nodig.** Polarisaties bestaan alleen als we ze zelf voeden, met uitspraken over de identiteit van de tegenpolen.
- **Polarisatie is een gevoelsdynamiek.** Praten over de identiteit van de ander – vaak met de nodige retoriek – is voor een groot deel irrationeel.

Vijf rollen

PUSHER Persoon die op één van de polen acteert. Deze pusher levert brandstof voor de polarisatie.

JOINER Doet mee met de pusher, maar altijd minder extreem.

THE SILENT Staat in het midden, (beroeps)neutraal, onverschillig of genuanceerd.

BRIDGEBUILDER Stelt zich boven de partijen op. Soms effectief, maar soms met averechts effect.

SCAPEGOAT De zondebok moet het bij een extreme polarisatie ontgelden.

Vier game changers

- Verander de doelgroep, investeer in het midden in plaats van de polen.

- Verander het onderwerp, van de tegenstelling in identiteiten naar een vraagstuk van het midden.

- Verander van positie, van de bruggenbouwer boven de partijen naar het midden.

- Verander de toon, moraliseer niet, ga niet in op de schuld-vraag en ontwikkel mediatieve speech en mediatieve behavior.

Meer informatie: polarisatie.nl